

Baadhi Ya Vipengele Vya Fani Katika Riwaya Ya Adili Na Nduguze

Mohammed Younis Khalifa

African Languages, Faculty of Arts, Sebha University, Libya

Keywords:

Makala
Kujua
Kiswahili
Matumizi
katika

ABSTRACT

Makala huu ulijikita kuchunguza matumizi ya fani katika riwaya ya Adili na Nduguze. nahau. Hivyo Makala uliazimia kuziba pengo hilo. Madhumuni Makala ya Makala huu ni kutaka bainisha matumizi ya fani katika riwaya ya Adili na Nduguze na kuchunguza ni fanio gani zilizotumika katika riwaya ya Adili na Nduguze. Mtafiti alikusanya baadhi ya fani kutoka katika riwaya ya Adili na Nduguze kama vile: tashbihi, taswira, methali, misemo, tashihisi na isitiara. Zilikusanywa na kuelezwa jinsi zilivyotumika katika riwaya ya Adili na Nduguze. Makala huu unatoa umuhimu kwa wanafunzi wa somo la fasihi kujua jinsi mwandishi alivyotumia fani katika riwaya za makala Kiswahili. Aidha, Makala utatumika kama marejeleo makatabani.

دراسة في تطوير الموسيقى (بونقوفليفا) دراسات من المقالات الأدبية

محمد يونس خليفة ضو

قسم اللغات والدراسات الإفريقية، كلية الآداب، جامعة سبها، ليبيا

الكلمات المفتاحية:

استعمال
السواحيلية
في
مقالة
معرفة

المخلص

ركز هذا المقال على استخدام المهن في رواية Adili و Nduguze. اللغة. والامثلة. لذلك قررت المادة سد تلك الفجوة. الغرض من هذه المقالة هو التعرف على استخدام المهن في الرواية Adili و Nduguze وفحص الأنواع التي استخدمت في الرواية Adili و Nduguze. جمع الباحث بعض التخصصات من روايات عددي وندوغوز مثل: الاستعارات، والصور، والأمثال، والأقوال، والتعابير، والاستعارات. تم جمعهم وإخبارهم كيف تم استخدامها في رواية Adili و Nduguze. يعطي هذا المقال أهمية لطلاب مادة الأدب لمعرفة كيفية استخدام المؤلف للحل في روايات المقالات السواحيلية. بالإضافة إلى ذلك، ستكون المقالة بمثابة مرجع للكتب..

1.UTANGULIZI

1.1 Madhumuni ya Makala:

Madhumuni ya Makala yalikuwa ni:

- (1) Kubanisha matumizi ya fani katika riwaya Adili na Nduguze?
- (2) Kuchunguza ni gani zilitumika katika riwaya ya Adili na Nduguze.

1.2 Maswali ya Makala:

- (1) Je, kuna fani katika riwaya Adili na Nduguze?
- (2) Ni fani gani zilizomo katika riwaya Adili na Nduguze?

1.3 Umuhimu wa Makala:

Makala huu utakuwa na umuhimu na manufaa yafutayo:

- 1- Kazi hii utawasidia wanafunzi wa somo la fasihi ya Kiswahili.

- 2- Makala utatoa mwongozo kwa watafiti kwa wengine wataweza kufaidika na kazi hii kufanya tafiti zaidi kuhusu fani katika kazi za fasihi za Shaaban Robert.

Makala huu utatumika kama marejeleo maktabani.

1.4 Upeo wa Makala na Eneo

Kazi hii ilijikita zaidi kuchunguza fani zinazojitokeza katika riwaya ya Adili na Nduguze Fani zilizoshughulikiwa kulingana na muktadha wa riwaya hii pamoja na: isitiara, tashbihi, methali, taswira na kadhalika.

Makala huu ulifanyika katika kisiwa cha Unguja Zanzibar.

1.5. Ukusanyaji wa Data

Data ya Makala huu zilipatikana katika mambo yafuatayo:

- Riwaya ya Adili na Nduguze
- Vitabu vya fasihi vinavyopatikana maktabani.

*Corresponding author:

E-mail addresses: Moh.abougrasah@sebhau.edu.ly

Article History : Received 21 August 2021 - Received in revised form 06 December 2021 - Accepted 04 April 2022

- Maelezo ya ufafanuzi wa baadhi za fani zilizoibuliwa kutoka kwa walimu wa somo la fasihi wanaofundisha shule za sekondari na vyauni.

1.6 Istilahi na Maelezo

Busara: Uwezo wa mtu kupatia ufumbuzi jambo kwa njia ya hikima.

Hiari: Hali ya mtu kuchagua jambo bila ya kulazimishwa.

Koleo: Kifaa cha kuchikua kitu au vitu kiwandani au hospitalini.

Nahodha: Mtu anaendesha vyombo vya majini kama vile bahari, mito au maziwa.

Manjaniki: Ni winji linalotumika kupakulia mzigo mizito bandarini au meli.

Mjeledi: Bokara ya ngozi au mti wenye kunepa au pia mkia wa samaki taa anayetumia kwa kupigia au kutia adabu.

Ugenini: Ni hali ya kutolewana baina ya watu wawili au zaidi.

Uchao: Siku baada ya kesho kutwa au siku zinazoendelea mbele au usoni.

2. HISTORIA YA RIWAYA KWA UJUMLA.

2.1 Historia ya Riwaya:

Riwaya ni kazi ya sanaa ya kubuni yaani ni maandishi ya kinthari (yaliyo-andikwa kwa njia ya mjazo). Yanayo visa na matukio mbali mbali yenye urefu wa kutosha. Yenye wahusika wengi wenye tabia za aina nyingi, migogoro mengi mikubwa na midogo ikiwa na mafunzo ndani yake.

Riwaya ni utanzu wa hivi kiribuni ukilinganisha na ushairi pamoja na tamthilia ambazo zina karibu umri sawa na historia ya mwanadamu. Kihistoria inasemekana kuwa riwaya ilipata umbo ililolalo hivi sasa mnamo karne ya 18. Madumula (2003) anasema kuwa "Wayunani wawili Xenopone (4300455 k.k) waliandika kitabu kiitwacho *Cyropaedeia* na baadae mnamo karne ya pili. Aristotes aliandika hadithi ya kishujaa iliyoitwa *MILISIKA* katika juzuu 6 (sita) karne ya tatu baadae. Heliodor kutoka Syria, alitumia dhamira hiyo na aliandika hayo katika hadithi maarufu ya *EITHIOPICA*.

Maandiko hayo kwa mujibu wa madamula (2009:24) anaeleza kuwa ni madai ya Voltare ambaye alitaka kuyapa hadhi ya riwaya. Baadhi ya wataalamu wengine, wanadai kwamba mwishoni mwa karne ya 13. Italia iliandikwa hadithi na visa vyenye dhamira za kua chana kwa jina la 11 *LA NOVELLENO*, na ndio hasa chimbuko la riwaya za kisasa Italia na bara la Ulaya kwa ujumla.

2.2 Historia ya Riwaya Barani Ulaya

Mnamo katika nusu karne baadae maandishi wengine katika nchi mbali mbali barani Ulaya waliibuka kwa mfano Francois Rabalais wa Ufaransa aliandika "*Gargantua*" na "*Pantagruel*" de *Cervantes sa avedra*." Huyu aliandika maandishi marefu kuliko wote.

Mwandishi mwingine kutoka Uhispania aliyejulikana kwa jina la Miguel aliandika riwaya ndefu tena iliyoitwa *Don Quixote*. Riwaya hii inasemekana kwamba ni chachu ya uandishi. Hali ambayo ilithibitishwa na mwandishi mmoja aliyemnukuu Madumula (2009:24).

Ni vigunmu kuwepo tawi la ubunaji ambalo haliwezi kupata chanzo chake kutoka kwenye sura moja ya Don Quixote. Kipindi cha mwamko wa sanaa huko Ulaya pamoja na uzunduzi wa kisayansi na kiteknolojia katika harakati hizi, zilikuwa nyenzo za kuufagilia ubepari wa kiviwanda na kiutalii na kuufahamu vyema ulimwengu na walimwengu.

Mbali na hizo, pia riwaya za kiingereza nazo ziwandikwa zikiingozwa na Robinson Crusoe, (1719) iliaondikwa na Daniel Defoe, ikifuatiwa na riwaya ya Pamela (1740) ya Samwel Richardson, Joseph Andrew (1742) na Henry Fielding walileta mabadiliko makubwa kutokana na kusawiri kwa kina maisha ya jamii katika uhalisia wake, zikiimariisha matumizi lugha na mazingirira yake yalivo-zoeleka.

Kutokana na hali hiyo uandishi wa riwaya za kiingereza ulizaliwa, uka pea na kupata **ukomavu** katika kipindi cha robo karne tu. Kama alioyoeleza "Robert Scholes" na wenzake Robert Kelloy ambave amenukuliwa na Madumula (2009) kut cha "The theory of Novel, kilichohaririwa na Philip Stevick (1967) wanasem imetanguliwa na

namna tatu za maandishi marefu kama ifuatavyo:

1.Visaasili 2. Romansi 3. Tawasifu

2.3 Historia ya Riwaya Barani Afrika:

Ama kwa hakika, riwaya katika bara la Afrika fani hii inaonekana ilichelewa sana kufika ukilinganisha na mabara mengine. Inaaminika kwamba, riwaya katika bara la Afrika ilianza Afrika kusini, kisha Afrika Magharibi na baadae Afrika Mashiriki na Kati Afrika vusini Je ??

Mnamo katika karne ya 19 baada ya kuingia kwa wageni wa Kimishonari ambao waliweza kueneza elimu ya kimagharibi yaani (*secular*) ndipo maandiko ya kifashi yalianza kujitokeza. Hata hidyo fani na maudhui yalijikita zaidi katika kuakisi mazingira ya kijadi ya maeneo hayo mfano uchoraji wa wahusika na mtiririko wa matukukio.

Hapa maandishi wengi waliibuka, ambao ni maarufu duniani kote si Afrika pekee, kama vile Chinua Achebe, Amos Tutuola, Ngugi wa Thiong'o, Josia Mwangi kairuki, hawa ndio maandishi wa mwanzo katika bara la Afrika kwa ujumla.

2.4 Historia ya Riwaya Afrika Mashariki Nchini Tanzania

Kwa upande wa Tanzania ya Tanganyika na Zanzibar kwa wakati huo, riwaya zilianza lakini zaidi ni riwaya za kitawasifu ndizo zilizoshika kasi zaidi kwa mfano kulikuwa na riwaya ya "Habari za Mrima" iliyo andikwa na Sheikh Ali bin Hemed (1880) na kuchapishwa 1935 katika jarida la *Mambo Leo*.

Pia *Habari za Wakilindi* (1885-1907), riwaya nyengine ni kama vile *Mwaka katika Minyonoro* (1934), *Uhuru wa Watumwa* ya James Mbotela (1934) pamoja na riwaya ya *Kurwa na Doto* ya Saleh Farsiy iliyosawiri mila na desturi za watu wa Zanzibar na nying nyenginezo. Kwa majibu wa Madumula (2009) ameyagawa maandishi hayo ya riwaya kwa mikondo mbali mbali. Mfano: mkondo wa kisafari wa kihalifu na kupelelezi, mkondo wa kijamii, mkondo wa uhalisia tete wa kihakiki, mkondo wa kitafakari, na mkondo wa ufungwa.

Pamoja na mikondo hiyo ya riwaya, pia kuna vigawanyo na mikondo hiyo ya riwaya nayo ni:

a) **Riwaya Pendwa:**

Hizi ni zile riwaya ambazo husisimua damu ya msomaji ambazo hujumuisha **riwaya** za kihalifu au ujambazi, riwaya za upelelezi, riwaya za ujasusi na riwaya za mahaba kwa mfano: Riwaya za Bwana Msa (Moh'd Saidi Adulla) kama vile *Mzimu wa Watu wa Kale* na *Mawana wa Yungi Hulewa*. Seuze wa *Malimwengu, Kisasi, Njama* na nyenginezo. Hizi ni mfano ya riwaya pendwa. Ambazo kwa ujumla wake hubeba maudhui ya kijamii yenya kusisimua moyo kwa namna ya **ajabu na** kufurahisha.

b) **Riwaya Dhati:**

Ni aina ya riwaya ambayo huchambua na kuchimbua matatizo ya kijamii kwa undani kwa kutafuta sababu zake, athari zake na ikiwezekana kuonesha ufumbuzi wa matatizo hayo katika jamii.

Kuna mifano nyingi ya riwaya dhati katika riwaya za Kiswahili ni kama vile:

Kiu na M.S. Mohammed.

Dunia Mii Mkavu na Saidi Ahmed Mohammed

Siku ya Watenzi Wote na Shaaban Robert.

Rosa Mistika na Euphrase Kezilahabi.

Tata za Asumini na S.A. Mohammed.

Nyota ya Rehema na M.S. Mohammed

Miradi Bubu ya Wazalendo. na Gabriel Ruhumbika

2.5 Historia Fupi ya Mwandishi Shaaban Robert:

Shaaban Robert ni jina maarufu ambalo ndilo lililozoweleka katika midomo na masikio ya watu wengi katika upwa huu wa Afrika mashiriki. Lakini jina halisi la mwandishi huyu mkongwe katika fasihi ya Kiswahili ni Shaaban Juma Ufukwe. Hili jina la Shaaban Robert ni lakabu yake. Kwani inasemekana baba yake akifanya kazi kwa Mzungu aliyetiwa "Robert" kwa maana hiyo kutokana na sababu kadha wa kadha akapewa hiyo lakabu ya Shaaban Robert. Mwandishi huyu ni Mwafrika halisi kwa baba na mama na asili ya wazazi wake.

Shaaban Juma Ufukwe alizaliwa tarehe 01/01/1909 katika kijiji cha Vibambani kilichopo kusini ya Machui katika mkoa wa Tanga. Shaaban Robert alikuwa mwafrika madhubuti **kutoka** kabila la Wayao kwenye ukoo wa Maganga kama anavyothibitisha mwenyewe katika moja ya ubeti wa mashairi yake.

*Sikuchanganya nasaba
kwa mama wala kwa baba
Ingawaje ni haiba
Mimi sina asiliye*

Katika ubeti mwengine anaendelea kuseama:

*Si Mwarabu si Mzungu
Mhindi si jadi yangu
Naarifu walimwengu
Wadadisio wajue*

Ama kwa upande wa mama yake alitwa Mwema binti Mwidau. Wazazi wake walimpenda na kumuamini hata wakamsimulia mambo mengi yahasuyo mila na desturi za ndani.

Kisomo cha darasani cha mwandishi huyu kilikuwa kidogo sana. Kwani historia yake ya elimu, alisoma Dar-es-salaam 1922-1926, akawa mtu wa pili katika wanafunzi kumi na moja waliofaulu mihani wao na kupewa shada au shahada kutoka chuoni, yaani "School Leaving Certificate".

Kama asemavyo J.W.J Allen kutokana na Juhudi, kwa hakika alielimika zaidi na kuvuka mipaka ya kisomo alichopewa na wakoloni. Wakoloni walimbuni kwa kumpandisha cheo, ili wamfanye chombo cha kumnyonya.

Alipandishwa cheo kuwa Grade (iii) Higher Division, 1929. Baadaye akawa (Grade ii) Local Civil Service kutokana na juhudi zake aliweza kuwa mwanachama wa.

- East African Swahili Committee.
- East African Literature Bureau.
- Tanganyika Language Board.
- Tanga Township Authority (Baadae town Council)

Kazi alizowahi kufanya alipokuwa karani wa serikali ya Kikoloni.

- Forodhani pangani na mahali pengine 1926-1944.
- Idara ya Wanyama 1944-1946.
- Afisi ya makuu wa jimbo Tanga 1946-1952.
- Afisi ya kupima nchi Tanga 1952-1960.

Kazi iliyompazia umaarufu si kazi ya ukarani wala ya uanachama kama ilivyoelezwa bali **ni kazi yake** ya uandishi wa fasihi. Kazi hizo ni kama vile

- Kusadikika (1948)
- Maisha Yangu na Baada ya Miaka 50, 1936
- Adili na Nduguze 1951
- Kielelezo cha Insha 1951
- wasifu Wasiti Binti Saadi 1958
- Kufirika 1946
- Utubora Mkulima 1960-1961
- Siku ya Watenzi Wote 1960
- Almasi za Afrika 1946
- Koja la Lugha 1945
- Insha na Mashairi 1958.
- Mapenzi Bora na vingi vinginevyo.

Bwana huyu alifariki 22/06/1962 na kuzikwa machui Tanga.

Shaaban Robert aliwahi kuwa na kupata watoto wawili na mama wa watoto hawa akiitwa Amina. Yumkini mwanamke huyu alikuwa kufu ya Shaaban Robert kwani baada ya kufa alihuzunika sana na alitumia Istiara na kumtungia mkewe kipande cha shairi safi kabisa.

Amina Amina umejitenga, kufu umatangulia Kama ua umefunga, baada ya kuchanua Nina kuombea Mwanga, peponi kukubaliwa Mapenzi tuliyofunga, hakuna wa kufunga.

Hii ndio historia fupi ya "baba wa ushairi" hayati shaaban Robert ambaye tumechagua kuichamba kazi yake ya *Adili na Nduguze*. Katika kuisawiri na kuifinyanga lugha kama kipengele au kipaza sauti cha mwandish wa kazi ya fasihi.

3.RIWAYA YA ADILI NA NDUGUZE

3.1 Muhtasari wa Riwaya ya Adili na Nduguze

Muktadha wa kijamii juu riwaya au hadithi ndefu kama hii inahusu kisa cha Adili na ndugu zake wawili ambao ni Mwivu na Hasidi. Kimuundo riwaya hii ina muundo wa moja kwa moja ikiwa na uchanga mano wa visa na matukio. Ambapo awali kabisa tunamuo na mfalme Rai kodi za serikali na kungundua hesabu za kodi za serikali

na kungundua upungufu aliojitokeza kutoka mji wa Janibu na hapo kuamua kutuma ujumbe kukagua ni tatizo lipi lililochangia kukosekana kwa upungufu au kujitokeza kwa upungufu huo hali iliyopelekea mjumbe wake kugundua iliyojificha. Kwani kulikuwa na liwali mkua wa Janibu ambaye ni Adili juu ya ukatili wa wanyama ambao ni kuwapiga manyani hadi kuzirai, Habari hizi zikamfikia mfalme nae akaamuru Adili na manyani wake kupeleka mbele yake ilia pate kujua ukweli na kuepuka mateso kwa wanyama hao.

Hapa ndipo ulipogundulikana ukweli na kupata mtiriko mzima wa riwaya hii tangu kuzaliwa kwa kina Adili na ndugu zake, kifi cha baba yao namna urithi ulivyo gawiwa, namna Adili alivyoendesha biashara zake najinsi ndugu zake walivyosafiri nchi mbali mbali ulimwenguni kwa agili ya biashara na namna walivyorudi bila ya kupata kitu chochote katika biashara zao nae kuamua kuwapa mali nyengine kufanya biashara upya.

Pia, vipi walivyomshawishi kwenda katika biashara hadi kufikia kwenye jabali alipomuwa "nyoka" na kumnusuru "tandu" ambae alikuwa ni binti mfalme wa UJININI. aliyetitwa Falalati Huria binti Kisasi

Aidha, tunamuona Adili alivyoweza kufika mji wa mawe hadi kuibuka na msichana mrembo binti mfalme wa mji wa Mawe, jinsi alivyorudi jahazini na namna ndugu zake Mwivu na Hasidi walipomuonea choyo na kuamua kumtosa baharini ndugu yao kwasababu amekataa kuwaruhusu wamuowe Mwelekevu. Pia hapa, tunaona jinsi Mwelekevu nae alipoamua kujitosa baharini baada ya adili kutoweka. Vile vile tunaona jinsi Adili alivyookolewa na Falalati Huria binti kisasi na kupeleka ujini na namna alivyopokelewa na kupewa hazina na jinsi walivyopokelewa na kupewa hazina na walivyorudijahazini.

Pia namna walivyolaaniwa ndugu zake na kugeuzwa Manyani ambawi yaliadhibiwa hadi kuzirai, Na mwisho kabisa Rai anaonekana kuwa ni mfalme Mwadilifu alivyomnasihi Adili ili awasamehe ndugu zake na kuandika barua ili atakapokuja binti mfalme wa Ujini ampa ili aombe msaada wa kugeuzwa Manyani kuwa binaadamu kamili kama walivyokuwa mwanzo. Na mwisho wa yote kufanyika kwa harusi za Adili na ndugu wote kwa pamoja. Kwa ujumla huo ndio muhustari mfupi wa riwaya ya Adili na nduguze ambao kuna wahuka hawa:

3.2 Uchambuzi wa Vipengele vya Lugha

Baada ya kupata muhtasari huu wa riwaya sasa hatuna budi tukakichambua kipengele kama mwandishi wa riwaya alivyokitumia katika riwaya yake hii. Katika kuipamba vyema kazi bwana shaaban Robert ameifinyanga vyema kazi yake na kufanya uteuzi mzuri wa maneno kwa uweledi wa hali ya juu kabisa katika riwaya hii. Pamoja na kutumia vipengele kadha na kadha vya lugha kama vile tamathali za semi, picha, taswira na ishara za hali ya juu kama taswira hisi zinazomfanya msomaji afikiri zaidi na zaidi.

Kutoka na haja yetu tutagusia baadhi ya vipengele vya tamathali za semi kama vile tash biha, tash-hisi, taswira au lugha ya picha, methali, sitiari, tabaini, tauria, tanakali sauti na nyenginezo ili tuone jinsi vilivyoweza kutoa ujumbe na matunzo mbali mbali katika jamii.

3.2.1 Tash-biha

Hii ni tamathali ya semi ambayo mwandishi huitumia kufanishi tafauti vyenye kufanana kwa kutumia kiunganishi kama, mithili, utadhani, chambelecho na kadhawka. Mwandishi huyu nae katika vipengele mbali mbali au kurasa mbali mbali kama hivi ifuatavyo:

a.) (uk 1). "*Tabia yake iligawa theluthi tatu kama rangi ya punda milia*"

Katika tash-biha hii mwandishi anakusudia kutueleza wasifu wa mfalme Rai wan chi ya ughaibuni kitabia. Yaani ya kwanza alikuwa "msuluhishaji" kwa kila penye tatizo, pili, alifanamishwa na Daudi kwa namna kwa namna ya kuhifadhi wanyama na kuheshimiwa na watu kwa utungzaji wake huo katika theluthi ya tau, alifanamishwa na majini, wanaadamu na wanyama. Kwa hivyo hapa tash-biha hii inatoa ujumbe na matunzo ya kuwa tuwe watu waadilifu na wenye huruma kama alivyo kuwa mfalme Rai.

b.) (uk 1) "*Kila mnyama wa zizi hilo alikuwa joharihasa.*"

Hii ni kutokana kuwa serikali ya ughaibuni ilitegemea sana mifugo ilithaminiwa kupita kiasi na

kuonekana kama kito muhimu cha "johari" na pindi pakitokea dosari yoyote serikali huchukua jitihada iliyoje kuliondoshwa na wanyama kuwa **salama**.

Hivyo basi tash-biha hii inatoa wito wa kutupa ujumbe ba mafunzo ya kwamba tulinde haki za wanyama tena tuwajali kweli kweli na tusi waadhibu kama wafanyauyo watu wengine kuwatesa pundu au ng'ombe kwa kuwabebesha mizigo **mizito** bila kujali na kuwapiga mangongo juu ya madonda na wao wenyewe kuwakalia juu kwa hii haifai kabisa.

c.) *"Busara kubwa kichwani haina faida kama mayoni hamna chembe ya wema"* (uk 10).

Katika tamathali hii mwandishi anakusudia kutueleza tabia za ndugu zake Adili kwa mba walikuwa na busara lakini walikosa wema pamoja na yote waliosaidiana na kushauriana hatimaye walimgeukia ndugu yao kwa "uchuyo" na kumtumbukiza baharini na matokeo yake walikoja kugeuzwa manyani na kuadhibiwa mpaka kudhirai. Hapa tunapata mfunzo ya kwamba "mchimba kisima huingia mwenyewe" yaani ukimkusudia kumfanyia ubaya na husda mwenzio kutokana na neema aliyopewa Mungu basi utadhurika mwenyewe. Kama alivyodhurika "hasidi" na "Mwivu" katika riwaya hii ya Adili na nduguze.

d.) *"Adili alipotupwa alizama baharini kama jiwe katika kilindi cha bahari ambayo haukuta mbulikana urefu wake."*

Hii ni kutokana na pale ndugu zake walivyo-muangusha katika bahari bila ya kuwa na chembe ya huruma juu ya Adili kiasi ya kwamba asingepata msaada wa haraka angeaga dunia. Tash-biha hii inatoa ujumbe wa kwamba haifai kugombana na kuhasidiana ndugu wa baba au mama yaani familia moja na hata wale walio nje ya ukoo wenu kwani "Dami ni nzito kuliko maji" hivyo basi jamii. Napia wafu wawe makini sana fitina za wanawake kwani ndugu zake Adili baada ya kumuona msichana mzuri basi wote wataharuki,

e.) *"Aliinua kichwa juu ya maji akahema kwa nguvu utadhani gari la moshi"* (uk 34).

Hapa mwandishi anatufahamisha pale wakati Adili alipookolewa kutoka katika maji bila ya kutegemea kwani hakuamini na aliamua kushkusha pumzi zake ili kupata hewa na kurudisha hali yake ya uhai. Hapa mwandishi anaiasa jamii ifikiri kabla ya kutenda jambo ambalo lingeweza kuleta dhara kubwa kama kusababisha kofo kwa mtu asiyekuwa na hatia yeyote. Kwani wao walimtupa Adili kwenye maji utadhani jiwe kutoka katika kilima kirefu ili afe kwa haraka na ndugu zake Mwivu na Hasidi wa pate nfasi ya kumuoa Mwelekevu.

f.) *"Pia kwa kuongezea kuna tashbia hii "Haja ikishughulikiwa kwa matendo hupatika na upesi lakini ikishughulikiwa kwa maneno hucheleva kama Sadaka"* (uk 2).

Maneno haya yalisemwa na mwandishi pale aliposisitiza juu ya kushughulikiwa kesi kwa haraka haraka kwani kuna umuhimu wake wa kufanya hivyo. Pia anazikumbusha Mahakama zetu pamoja a taasisi nyengine kwamba kufanya kazi ni "kivitendo" ni bora kuliko kuchukua maneno ya kuyaweka katika mafaili na majadala/ majalada bila kuyafanyia kazi yatacheleva kama "Sadaka", kwani mtu **anatoa** sadaka pale akitaka mwenyewe ijapokuwa kana watu wengi wanahitajia.

3.2.2 Taswira au Lugha ya Picha:

Lugha ya picha au taswira ni hali ya kukieleza kitu na msomaji akaweza kujenga picha fulani mawazoni au kiahwani mwake kutokana na lile aliloelezwa.

Kwa hiyo bwana Shaaban Robert hakuwa nyuma katika kulieleza hili kwa mzo kama pale aliposema:

"Sifa yake ilifurahiwa na viumbe wote malaika mbinguni

walimtungia mashairi, ndege hewani waliimba kwa sauti zao nzuri, wanadaam duniani walisumulia kwa hadithi, majini na mashetani walikariri kwa tenzi, Rai alikua mtu bora katika watu bora waliopata kutoka tumboni mwa wanawake". (uk 1)

Katika taswira hii mwandishi anakusudia kumueleza mtawala wa ughaibuni **kawa ni mfalme** mwenye sifa njema anaetawala kwa utawala akiwa na yakini moyoni mwake wa sifa njema za akarimu, upole, ukweli uaminifu na uadalifu wahali ya juu kiasi cha kupendwa na kasifiwa na viumbe wote. Kwa hiyo **hapa tunafunzwa kwamba viongozi** wawe waadilifu ili wapendwe na raia zao ili nchi iwe na maendeleo.

a.) Taswira nyengine ni pale mwandishi alipowaeleza manyani "Manyani

yalipomwona waliinua mikono kama yaliyokua yakiomba msaada", uk 17

Kwa kupita taswira mwandishi anatuonesha ishara ya kwamba manyani wakitaka msaada kupitia baraza la mfalme Rai ili wahukumiwe waepakane na madhila na huzini iliyowagubika. Taswira hii inatoa ujumbe na mafunzo kwa jamii yetu ya leo kwamba pawe na utawala wa sharia wenye kuzingatia haki za kibinaadamu.

b.) "Mara ile palikuja ndege aliyekuwa ma imbo la kutisha akamwopoa Adili majini":

Kama koleo miguuni mwa ndege huyo lilikuwepo na lilimshika Adili majini na kumtia kupotewa nafahamu: alipozinduka alijiona yumo katika jumba kubwa uk 37.

Tasira hii inatuonesha uwezo wa kijini wanapo taka kukuokowa, kwani Adili alimuokoa binti huyu na kutaka radhi za Allah (S.W) bila kutaka fidia haye amekujia kuokolewa na yule yule aliyemsadia na kumpa huduma zole.

Hapa mwandishi anatueleza kuwa "wema hauwozi" kwani tenda wema wende zako usingoje shukurani. Adili alifanya hivyo naye alikuja kufanyiwa hivyo hivyo. Mwandishi popole pale kwani hujui nani atakae kufaa na pia tusiwadharau wadada wadogo tukawauwa ovyo ovyo kwani wakati mwengine hujui ni kiumbe gani hicho hasa.

c.) "Mrefu" alikuwa muujiza katika viumbe. Alikuwa na miguu mikubwa na mapaja manene kichwa na utambo na kifua kipana, Shingo yake ndefu ilichukuwa kichwa kikubwa kwa dakika moja alionekana kama kiumbe wa ajabu". uk 28-29.

Katika taswira hii mwandishi anatuonesha picha halisi ya kiumbe huyu wa ajabu kabisa ambaye aliweza kuuangamiza mji mzima wa mawe na vyote vilivyomo ndani yake. Kutokana na ubishi pamoja na ukaidi wa mfalme Tukufu wa mji wa mawe.

Kwa hivyo hapa tunajifunza kwamba ukaidi na ubishi havina maana yoyote kwa mwandamuni kwani hata kama viongozi wan chi zetu wana uwezo wa kijeshi na nguvu za dola za namna gani anapaswa ajue kwamba yako juu yake mwenye nguvu zaidi na zaidi kwa kupitua askari yoyote apendaye kama kimbunga, upepo mkali, njaa au mafuriko nay eye akashindwa kuhimili licha ya uwezo wake wa kuhimili licha ya uwezo wake wa nguvu za dola.

d.) *"Adili alikwenda katika halmashauri ya majini. Alipofika mfalme alikuwa amekaa kitini kwa juu kaelekea hadhara kubwa ya mawaziri"*,

Katika picha hii mwandishi anaoonesha heshima ya mabaraza ya serikali yanavyoendeshwa kila mmoja akizingatia jukumu lake na wajibu wao kwa heshima wa kiongozi wao.

Kupitia taswira hii mwandishi anatufunza kwamba viongozi na wafahyakazi lazima sote tuwe na nizamu, kwani nidha mu kazini kiasi ambacho Adili alishangazwa na mfumo ule wa utawala.

"Joho la mfalme lilikuwa la rangi ya jua na k kichwani alivaa taji la zari". Mawaziri walivaa majoho meusi na vichwa vyao vilikua wazi. Hadhara nzima ilisimama alipotokea Adili. Alipokoa kitako tena Alipewa kitabu cha hawala ya **hazina ya majini** kwa kila hawala aliyoadikiwa wa kutika Sahihi ilichomwa na Adili aliweza kupata alichotaka katika hazina ya majini. Naye

alifurahi kwa zawadi ile kwani ilikuwa nyepesi kuwekeka, rahisi kutumika nayo si nzito kuchukulika. Adili alimshukuru mfalme wa majini akarudi kwa Haria" (uk 37).

Katika taswira hii mwandishi anatuonesha picha halisi ya uendeshaji wa shughuli za kiserikali pamoja na mahusiano ya kimataifa yaliyo mazuri kabisa, kwani nchi zenye nacho autajiri zikitoa misaada basi isiwe na lengo baya la kutaka kuwanyonya raia au nchi change na masikini.

Kupita taswira hii tunapata ujumbe na kujifunza kwamba tusikubali kupita viongozi wetu kupewa misaada na masharti magumu ambaya yatakuja kutuhasiri baadae kwani kitendo cha kuchoma moto tu na kupata kile alichokipata ni ishara nchi tajiri lakini hakukuwa na masharti mazito ya kumfanya ashindwe kuchukua au kupokea na ilikuwa rahisi kwake kurudi nayo.

Hivyo basi kwa kupitia hoja hizo na maelezo yake yote hayo, hivi ndivyo bwana Shaaban Robert alivyokaa cheti na kukichora kipengele hichi cha taswira na **kuyasawiri** vizuri maisha halisi ya jamii yale.

3.2.3. Kipengele Cha Tash-hisi

Ni aina ya tamathali ya semi ambayo hutumika kwa ajili ya kukipa kitu uwezo wa kibinadamu il-hali kitu hichu hakina uwezo huo. Ili kutoa ujumbe fulani na kuipamba vyema kazi ya fasihi.

Katika riwaya ya "*Adili na Nduguze*" mwandishi Shaaban Robert hakuwa nyuma kukitumia kwani amekitumia vizuri na ipasavyo katika kila pahala palipo stahili kutumika na kufikisha ujumbe mzurikwa jamii yake.

Kwa mfano: pale mwandishi aliposema:

- a) "Moyo wake ulipokuwa ukiliwa na wasi wasi mawazo mbali mbali yalikuwa yakipita akilimi mwake" uk 3.

Hapa mwandishi anatueleza fikira mbali mbali zilizokuwa zikimpitika mfalme Rai baada ya kupata habari kwamba kuna mji wa janibu, pia kukumbwa na ukame kuwa sokota wanyama na mifugo au ni kiangazi kimeshambulia ardhi au kuna tatizo gani hasa namna hiina pia kuchelewesha kwa kipindi chole hicho?

Ama kwa kawaida tash-khisi haina hivyo kwa maana ya wasiwasi hauna uwezo wa kula moyo moyo kama mtu alavyo chakula lakini mwandishi amefanya hivi kama mbinu yake ili afikishe ujumbe kwa jamii husika kwani anatoa ujumbe na mafunzo mtu anapaswa afikiri awe na hekima na busara kubwa kabla hajachukoa mamuzi ya haraka pindi pakiharibika jambo aige mfano wa mfalme Rai kuka chini na kutafakari kwa kina kuhusa tatizo hilo.

- b) "Kwa mara ya kwanza mshale wa mapenzi ulipenya katika moyo wake" uk 26.

Hapa mwandishi anatumia hisia kali za mapenzi alizozipata Adili baada ya kumuona binti mfalme wa mji wa mawe ambae aliitwa mwelekevu. Mwandishi anasisitiza kwa kusema "moyo wa Adili ulitekwa na mapenzi ya tamasha hiyo, akili yake ilipotea na nuru ya macho yake ikazimika kitambo kwa kupenya katika moyo.

Hivyo basi tunapata ujumbe na mafunzo kwamba "Mapenzi ni kikohozi hayawezi kujificha" kwani inapotikia wakati mume au msichana na muulana lazima wakidhi haja ya matamanio ya ndoa kitu ambacho kwa mwanadamu yoyote mapenzi haya epukiki cha msingi ni kufuata sharia na kanuni zinazofaa katika kuliendea jambo hilo.

- c) (uk 6) "Wazo hili lilimuondoa kitandani Adili akatoka nje."

Katika tash-hisi hii mwandishi anakusudia kutueleza fikira zilimpitia Ikibali katika kichwa chake baada ya kumuona Adili akitoka

kitandani usiku wa manane kwenda nje huku amebeba mjeledi mkononi mwake. Ingawa hakupaswa kufuatilia mambo ya watu lakini hakupaswa kuendelea kulala **yatatokea** mapambano ndio maana fikra hizo zikampelekea yeye kuondoka mahali alipolala na kumfuata Adili mahali alipo kwenda.

Si hayo tu, pia tunapata funzo kwamba "kujua jambo si umbea" kwani wakati **mwengine** unaweza kumnusuru mtu kutokana na hatari kwa kumfuata ukijua kwamba huenda fulani ame fikwa na tatizo kwani hana kawaidahii.

- d) Aidha tash-hisi nyengine tunaipata pale mwandishi aliposema katika ukurasa wa nane kwamba. "Tafakuri ilimuonyesha Adili kuwa akali wa mbwa hutokana na msasi" uk 8.

Katika tash-hisi hii mwandishi anakusudia kuelezea fikira za Adili kutokana na kuona Ikibali amerudi tena Janibu alijua kuwa huenda Siri yake imeshajulikana na ndio maana Ikabali akarudi tena Janibu kuja peleeza ama kuchukua hatua kwa kuwa mfalme wa Ughaibu alikuwa mtu makini na mfuatiliaji wa mambo kwa kina au pale tukio lolote linapojitoleze. Halikadhalika watendaji pia walikua makini vile vile na ndio maana Adili akaweza kuwa msasi kimfano na mfalme wake yaani mfalme ni msasi mkali basi wafuasi wake watakuwa na "ukali wa mbwa" kama alivyo msasi.

Katika tash-hisi hii mwandishi anatumia kwanza viongozi wawe wazuri, kwani wakiwa wazuri na tabia nzuri basi na wafanyakazi wataiga tabia njema.

- e) Pia katika ukurasa wa (15 uk) tunaipata tash-hisi nyengine inayosema.

"Uchi wao iliweza kungojea nguo zao lakini njaa yao haikuweza kungojea chakula" (uk 15).

Hapa tunapata ujumbe na mafunzo kwamba "Njaa haiyaliki mwari" kwani suala la chakula.

Hapa tunapata ujumbe na matunzo kwamba "Njaa haiyaliki mwari kwani suala la chakula ndilo jambo la msingi linalompa mtu uhai wa kila siku, kwani mtu anaweza kupata na kuwa na nguo moja tu kwa mwaka lakini kukosa chakula siku moja ikawa kizaazaa halikadhalika na makaazi popole aweza kaa.

3.2.4 Kipengele cha Methali

Methali ni Usemi unaowasili Dha dhana mbili wenye dhima za kutunza maadili, pia **methali** hizi hutumiwa kisanana katika jamii ili kutumbia au kupigia mfano wa jambo **pamoja** na kupamba lugha wakati wa mazungumzo nah ii ndio kawaida ya waswahili.

Kwa mfano:

- a) "Mali bila ya daftari hupotea bila habari" uk 12.

Katika methali hii mwandishi ameitumia ili kuonesha umuhimu wa kufunza **kumbukumbu na rekodi** za hesabu pale mtu anapofanya biashara ili kuweza kujua habari pale inapotakiwa kwani wakati mwengine siku za baadae huwa na siku za **makadirio ya mapato watu** wawe na vyanzo vya habari na kumbu kumbu sahihi pale panapotokea matatazo ya kintendaji. Na kwa hakika msemu au methali hii ilimfundisha mambo mengi. Adili kwani aliweza kujua faida na hasara aliyoipata katika mali ya urithi aliyoachiwa na **wazazi wao**.

- b) "Maisha ni safari na dunia ni matembezi kwa wanadamu" uk 10.

Katika methali hii mwandishi anatueleza kwamba kila mtu ana ukomo wa maisha ya duniani kama walivyofariki wazazi wake Adili na Nduguze.

Ama kwa hakika hapa duniani ni mapito ambayo ni sawa sawa safari na matembezi kwani tunakuja kutembea na ikimaliza muda wa kukaa hapa ulimwenguni tutarudia huko huko tuliko toka kwa asili yetu (kaburini) na baadae mungu atafufua ili atulipe mema na mabaya

yetu tuliyoayotenda hapa ulimwenguni. Kwa hivyo tujihadhari sana na maisha ya dunia tupate ujumbe na mafunzo kwamba ipo siku tutarejea kwa Allah (SW) na kuhukumiwa.

c) Methali nyengine ni pale mwandishi aliposema :
"Mchumia juani huliakivulini"

Kupitia methali mwandishi anatoa ujumbe na mafunzo kwamba mwanadamu au mnyama au kiumbe chochote chenye uhai hutafuta riziki yake kawaida kwa tabu, dhiki na mashaka makubwa huku akikumbana na misusuko na mikiki mikubwa lakini hatimaye baada ya yote hayo hupata faraja au furaha baada ya kuona mafanikio fulani. Chapa "juani" inamaana ya taabu na dhiki ya kutafuta lakini kivulini ina maana ya furaha, kheri na fanaka kwa hivyo mtu asichoke na wala asikale tama.

d) "Kula uhondo kwataka matendo, asie matendo hula uvundo" (uk 22).

Mwandishi anatueleza kwamba Adili alisema maneno haya pale alipoonza mali zilizopindukia mipaka katika mji wa mawe lakini hazikuwa na mbebaji wa mali hizo. Kwani manahodha na mabaharia waliokuwa chomboni hawakuwa tayari kuungana naye kwa ajili ya kwenda mji wa mawe nayeye aliona hasara ilioje kwe kwa kuwa mali ipo lakini mbebaji huyupo, kwa manahodha hawakutaka kumfuata Adili kwenda kule.

Hivyo basi, tunapata ujumbe na mafunzo ya kwamba jambo lolole jema halipatikani kwa lelemama au urahisi ni lazima kwanza ufanye kazi kwa bidii na maarifa ndipo ulitie mikononi pamoja na kutafuta ushauri au kukubali ushauri mwema kutoka kwa wafu wenye udhoefu wa jambo.

e) Pia katika ukurasa wa 36 mwandishi anasema:
"Wema hauwozi" (uk 36).

Kwa kawaida mtu anapofanya jambo jema huwa anaifanyia nafsi yake na pia akifanya jambo ni juu ya nafsi yake vile vile. Jambo hili linajidhi hirisha pale Adili alipomuokoa Falalati Binti Huria alipopewa kisago kutoka kwa nyoka ambae akikuwa waziri katika serikali ya ujinini na sura mbaya kupita kiasi na alipoamua kumposa binti huyo mfalme kisasi alikataa posa zake, basi tokca kipindi hicho akaahidi kulipa kisasi kwa kule kukataliwa kwake na akawa anamfuatilia nyendo zake Huria kila anapokwenda kiasi ambacho akawa hana raha ya maisha yake, ikawa akitaka kwenda pahali ni lazima ajigeuze mnyama ama mdudu mdudu yeyole ndipo atembe hali ya kuwa anapojigeuza "ndege" na ndipo hapo alipojigeuza "tandu" Hunde akajigeuza "nyoka" ili amuhujumu.

Na maneno haya yalisemwa na Mama Huria malkia mjeledi, "wema hauwozi" kwa kile Adili alichokifanya na kumpiga nyoka jiwe moja tu na akafa na tandu akajigeuza msichana mrembo na akaahidi kulipiza wema na ndio huyu aliyemuko Adili pale alipotoswa baharini na kupata mafanikio zaidi.

Halikadhalika kuna methali iliyosema "*Umasikini umetengana hatua moja na utafiri*" uk 15. Maneno haya yalisemwa na Adili kwa ajili ya kuwapa moyo ndugu zake ambao walipoteza mali zao baada ya kukumbwa dhoruba kubwa walipokuwa baharini wakirejea safarini walipokwenda katika harakiti za kibashara. Alisisitiza kuwa mali hufidia roho lakini roho haifidiwi ho mali wala kitu chochote, salama ya maisha yao ilikuwa bora kuliko faida iliyopotea na umasikini umetengana hatua moja tu na utajiri kwa kuwa vitu hivi vimekaribiana sana.

Kwani wako watu walionja uchungu wa umaskiri na kupata ladha ya utajiri kwa vile walishaa onja ladha ya umaskili katika methali hii tunapata ujumbe wa **kwamba, tuwe** na subira kwani subira huvuta heri na baada ya dhiki huwa faraja kwa hivyo mtu anapopata shida asikale tama.

3.2.5 Kipengele cha Semi na Istiara:

Semi ni maneno au tungo fupi fupi ambazo huundwa na wasanii au huzitumia ili kuchambua maisha yetu ya kila siku kwa kutumia lugha ya kifasahi na kiusanii. Kwani kiMakala chanzo cha semi ni historia ya mwanadamu na mazingira yake yaliyomzunguka kutokana na shughuli mbali mbali alizokua akizifanya, ndipo zikazuka semi hizo na kupelekea kutamika hadi sasa.

Katika riwaya ya *Adili na Nduguze* Shaaban Robert ametumia semi na Istiara kadhaa katika kusukuma mbele dhamira zake. Kama hivyo ifuatavyo:

a) "*Tendo hukidhi haja maridhawa kuliko neno*" uk 2.

Katika usemi huu mwandishi anasisitiza haja ya kutekeza mambo kwa matendo na **sio kwa maneno** tu au kusema kwa mdomo. Hili lindajudhihirisha wazi pale ambapo mfalme Rai alipokuwa akiwacha watu waseme kwa maneno hali ya kuwa yeye akitekeleza kwa vitendo. Na ndio maana serikali yake ikapata maendeleo ya haraka na umaarufu ndani nan je ya mipaka ya ughaibu. Hapa tunapata ujumbe kwamba tufanye kazi na kuyaadhimisha maazimio **yetu tusiwe vipaza** sauti kama kasuku kwani maneno matupa mkono haurambiki, na **mambo hayendi**.

Na kinyume chake ni pale mfalme Tukufu alipokataa ushauri wa mrefu na kuwa awe muadilifu lakini alikataa na akafanya anavyotaka yeye na hatimaye akapata matatizo na kutofanikiwa na kujikita katika ibada za kishirikina na kuabudu mizimu akiamini. Kwamba mafanikio yake yatatokana hapo ndipo mrefu akatoa laana mji wake ukageuka mawena kubaki yeye peke yake akawa hana mtu wala raia wake. Isipokuwa Mwanawe Mwelekevu aliyeamini Mrefu na kukataa kuabudu mizimu ndiye alivyenusurika na kula komamanga ambalo ndilo chakula chake na mpaka alipokuja Adili na kumuokoa na kumpa kisa na mkasa wan chi yao **kugeuzwa** mawe.

b) "Mkulima alikuwa mmoja siku zote lakini Mlaji au walaji ni weng" (uk 34).

Maneno haya yalisemwa na Adili maratu aliporudi jahazini kutoka katika mji wa mawe ambapo alirudi na zawadi nyingi na kuwagawa ndugu zake, nahodha pamoja na mabaharia wote waliokuwepo katika chombo kole maneno yali mtoka Adili baada ya kupewa pongezi na nahodha pamoja na mabaharia wengine kwa namna alivyokuwa jasiri kwenda kule ambako wenzake wote wawakataa hadi kufanikiwa kurudi na tunuile lakini yote haya haya kumsaidia kitu.

Hivyo hapo tunapata ujumbe na kufunza kwamba tusiwe wachoyo tukipata **tuwagaiye wenzao**.

c) "Mwenye bahati mbaya kwao huweza kupata bahati njema ugenini" uk 16.

Maneno haya yalisemwa na ndugu zake Adili pale walipokuwa wakimsifia Adili faida za kusafiri nae kwenda sehemu mbali mbali za miji mengine kwa ajili ya biashara. Kwani walimshajihisha kuwa kwa kusafiri mtu huweza kujua mengi na kupata mengi mfano. Kufarika katika hamu, kujua namna, kuelewa tabia za watu na kujifunza utamaduni wan chi nyengine kwa kupita msemu huu tunapata ujumbe na mafunzo kwamba "hasidi hana sababu" kwani ndugu zake Adili walimwambia maneno ya kumtoa nyoka pangoni kaka yao Adili, ili awachukue safari kwa mara hii, lakini kumbe walikuwa na mawazo mengine nae akafurahi akafuatana nao na hatimaye wakamtapa baharini kumbe hawakuwa na huruma naye licha ya zawadi alizopata na kuwapa hivyo basi tuwe makini na hata watu wakaribu yetu aufamilia zetu kwani "peso fedheha.

d) Pia msemu mwengine ni pale mwandishi aliposema :

"Turufu hwenda kwa mchezaji siku zote" uk 30.

Hizi ni fikira zilizopita katika kichwa cha Adili baada ya kupata maelezo ya kinakutoka kwa Mwelekevu binti mfalme wa mji wa mawe pale alipomuwezea chanzo kilichosababisha mji ule uwe mawe matupu, pamoja na watu wake, mjengo yake na ule mkomamanga uliomo mule ndadni ya nyumba.

Hapa tunapata ujumbe na mafunzo kwamba "riziki ya mtu haili mtu" kwani binti huyu ni "kama turufu" na Adili ni "mchezaji" kwa yeye binti Mwelekevu lazima aolewe na Adili. Hivyo tusiwe wachoyo na bahati wanazozipata wengetu.

e) Semi nyengine ni pale mwandishi aliposema "*Mwana asiposana huvukuta*" (uk 11).

Maneno haya yalisemwa na matajiri pamoja na watu mbali mbali waliohudhuria arubaini ya baba yake Adili. Baadae Adili alisimamana kunadi kwamba nani Anamdai baba yake kwa ufupi watu wote walisema hamna ila yeye ndio anatudai sisi, kwani yeye alikuwa ndio ambaye hapendi madeni: Na walipo luwa wakirudi wakasema "mwana muhunzi asiposana huvukuta yaani wakimsifu Adili kutikana na nadilifu na wema wake kama baba yake.

Kwa hivyo kwa kupitia semi hii tunapata ujumbe wa kwamba "tuchague mume" na "mke" bora wakati wa kutafuta wachumba ili wazaliwe watoto wazuri kama alivyo kuwa Adili na baba yake

au wazazi wake.

3.2.6 Kipengele cha Istiara:

Katika riwaya hii ni tabu kidogo kupata istiaira lakini kwa ukomwavu wa mhakiki tuloweza kugundua Istiara mbili tatu. Na tunaposema Istiara inamaana ya "tamathali ya semi ya mtu kusema au kufikiri kitu ambacho hakupo. Au kisichouhai kwa mfano Shaaban Robert alitumia mbinu hii ya lugha katika shairi la Amina mkewe wa kwanza ambapo alisema nae kama vile yuko hai ni iL hali amesha kufa.

- a) Katika riwaya hii mifano ya istiaira tunaopale pale binti Mwelekevu alopesea **kimoyo moyo na kumkomanga** "ewe mti lini utatoa matunda mawili ili niokoke kutoka mji wa mawe" uk 30.
Hapa ni pale ambapo mwelekevu alopoona njozi na maokozi yake yanakaribia na punde si punde alitokea Adili na kumuokoa. Kwa tusikate tamaa na tushika **maneno na kamba** ya Mwenyezi Mungu (s.w).
- b) Ni pale Adili alopesea na turufu ambayo haipo wazi (uk 30) "Turufu Frwenda kwa mchezaji siku zote."

Istiara hii ni pale Adili alipopata fikira juu ya kutaka kumuowa Mwelekevu pale ambapo Mwelekevu alopokuwa akimpa hadithi nasababu ya mji wao kuwa mji wa mawe.

- c) Istiara nyengine ni ile aliyosema "**Malkia Mjeledi**" pale alopokuwa akisema na "wema, wema hauwozi."
Hii pale Adili alipomuokoa binti yake Huria alipokuwa katika umbo la tandu akipigana na nyoka ambae ni "Hunde" waziri jinni aliyetaka kumuowa mwanawe na Adili akatokea akampiga nyoka jiwe la kichwa akafa. Nae akaahidi kulipiza wema ndipo alipokuja kumuokoa Adili pale alipotoswa baharini na ndugu zake.
Kwa hivyo hapa tunafunza kwambatuthamini nguvu na jitihada au wema waliotufanyia watu wengine tusiwe wizi wa fadhila.
- d) Istiara nyengine ni pale ikibali alipokuwa akisema na vitu viwili yaani "**Ugomvi** baina ya hiari na dhima ulioanza moyoni mwake" uk 8.

Hii hapa tunamuona ikibali ametingwa na msongo wa mawazo ile hali iliyojitokeza **kwa mfalme iwotokana** na Adili kuazibu manyama hali iliyomfanya kumtoa Adili **hatiani basi yeye atakuwa** haini juu ya jambo hili. Kwa kawaida hiari dhima hazina uwezo wa kusemeshwa isipokuwa mwandishi ameitumia ili aoneshe mbele dhamira yake na ujumbe wake.

Kupitia Istiara hii tunapata ujumbe na mafunzo kwamba "chunguzu kwanza ndipo **useme**" usiseme kitu usichokuwa na hakika nacho. Kama alivyofanya ikibali **kutokuwa** na hakika na kumtia Adili hatiani.

Kwa kuhitimisha kazi hii mwisho tunasema kwamba kazi ya uchambuzi si kadhi / **kazi rahisi** kwani hapa mwandishi na mchambuzi (mhakiki) huwa hawako pamoja ila mhakiki akisaidiwa na nadhari za uhakiki huweza angalau kulinganisha maneno au lugha ya mwandishi na msaba wa jamii Hivyo basi tunaufunga uhakiki huu mtupi lakini kuna vingi havijafanywa isipokuwa kile tulicho hitaji tu.

4. MUHTASARI NA HITIMISHO

4.1 MUHTASARI:

Makala huu ulikwa na sura nne (4). Sura ya kwanza tulieleza msingi wa Makala huu. Tulieleza mambo kama vile: usuli wa mada, tatizo la Makala, madhumuni ya Makala, maswali ya Makala, umuhimu wa Makala, eneo na upeo wa Makala, ukusanyaji wa data na kutoa maana ya istilahi zilizotumika.

Sura ya pili tulizungumzia masuala kuhusu historia ya riwaya kwa ujumla utangulizi historia ya riwaya barani Ulaya na Afrika historia ya riwaya Afrika Mashriki na historia fupi ya mwandishi Shaaban Robert.

Ama sura ya tatu tulifanya historia fupi kuhusu "riwaya ya adili na nduguze na uchambuzi wa kipengele cha lugha kama vile: tashbihi, taswira, tash-hisi, methali, misemo na istiaira. Masuala kama vile: hitimisho na muhtasari yalieleza katika sura nne (4).

4.2 HITIMISHO

Kwa kutukia tamati ya kazi hii ndoyo ya Shaaban Robert tunasema tunatoa pongezi za dhati kwa bwana huyu al-malr hemu bwana

Shaaban Juma Ufukwe Mlungu ampe makaazi mema peponi na huko kaburini aliko kutokana na kazi zake nzuri alizozifanya ndani yake mkijaa falsata ya dini ya kiislamu.

Kwani karibu ya machapisho na kazi zake nyengine ambazo hatukuwahi kuziona zote zilionesha msimamo thabiti wa dini yake ya kiislamu bwana huyu alikuwa shupavu na mjasiri wa kuweza kuandika na kupeleka kwa wakiristo na kuchapishwa bali wengine wanaoyopa kufanya hivi na wengi wao wamefikia hadi kubadilisha dini ili wapale uluwa mkubwa zaidi lakini tukuja kwa upande wa kazi yake hii kifani Adili na nduguze kama zilovyokazi nyengine za Shaaban Robert, lugha yake ni ngumu na nzito, ni ngumu kwa maana si rahisi kufahamika na nzito kwa sababu imetumia vionjo mbali mbali vya lugha yenye kuleta mvuto na mnato kwa wasomaji.

Na pila lugha riwaya hii imejaa imejaa methali, tash-biha, nahau na nyenginezo ambazo **zime-ipambaa** lugha ya riwaya hii kila uchao. Pia riwaya hii mwandishi ametumia mtindo wa wahusika vielelezo kwani karibuni wahusika wote majina yao yanaedana na matendo yao kama vile Adili-muadilifu, mfalme Rai-anarai na busara, Hasidi na Mwivu-wote **wanachoyo** na husuda, Mwelekevu-anamuelekeo mzuri, malkia mjeledi-ndio aliotoa

mjeledi na kumpa Adili ili awaadhibu manyani na wengi wengineo lakini yote haya ameyafanya kiusanii ili kusukuma mbele dhamira yake ya uadilifu ambayo pia ni falsafa yake "kuu" katika kazi zake kote.

MAREJEO:

- [1] Gibbe, A.G (1980) *Mitaala ya Lugha na Fasihi ya Shaaban Robert*. Dar Salaam. Tanzania PublishingHouse.
- [2] Madumulla, J.S. (2009) *Riwaya ya Kiswahili Nadharia Historia na Misingi ya Uchambuzi*. Dar-es-Salaam: Mture Educational Publisher Limited.
- [3] Mvungi, T.A (2010) *Kiswahili Kidato Cha 1 na 2*. Dar-es-salaam: Ben and Company Ltd.
- [4] Robert, S (1952) *Adili Na Nduguze*. Dar-es Salaam Tanzania: Tanzania Publishing House
- [5] Masebo J.A na Nyangine (2000) *Nadharia Ya Fasihi Kiswahili 2*. Dar-es-Salaam, Nyambari Nyangwine, Publisher.